

Farbaky Péter

SCHOEN ARNOLD (1887–1973)

IFJÚKOR, TANULMÁNYOK

Schoen Arnold 1887. november 17-én született a Zólyom vármegyei Kisgaramon (ma Hronec, Szlovákia),¹ a falu Breznóbánya (ma Brezno, Szlovákia) mellett fekszik. Édesapja, a kisgarami Schoen Lőrinc² a helyi vagonygyár felügyelője, édesanyja a másodsorú férjhez ment rózsahegy-i (ma Ružomberok, Szlovákia) születésű Bauer Gizella községi szülész nő volt.³ Ahogy önéletrajzában ezt fontos tényként megjegyzi: ugyanabban a kórházban született, ahol az először vasöntő, később szobrász Huszár Adolf (1843–1885) felnőtt ápolónő édesanyjával.⁴ Szülőfalujában, Kisgaramon keresztelték meg öt nappal később, római katolikusként.⁵ Keresztnevét az egy évvel korábban elhunyt, beszercebányai püspök (1871–1886, majd halála évében nagyváradi püspök) és művészettörténész, Ipolyi Arnold (1823–1886) nyomán kapta. Szülei német származásúak voltak, így Schoen a magyar mellett a németet is anyanyelvi szinten beszélte, valamint szlovákul is jól tudott.⁶ Fontos döntésük volt, hogy nem a közeli, de a századfordulón csak közel négyezer lakosú Breznóbányán, hanem a jelentősebb, az akkor nagyjából kilencezer lakosú vármegyeszékhelyre, Beszercebánya (ma Banská Bystrica, Szlovákia) királyi katolikus főgimnáziumába iratták be.⁷ Itt a nyolc osztályt 1898–1906 között végezte el, közben 1905-ben a helyi *Felvidék* lapban már megjelent *Az est* című

¹ A település neve németül és Schoen egyéb családi irataiban korábban Rónicz, németül Rohnitz, Rhonicz.

² Született Kisgaramon, 1849. augusztus 12-én. MTA KIK, Kézirattár, Schoen Arnold hagyatéka [a továbbiakban SchH], ltsz.: Ms 2385/3.

³ Horánszky Nándor: Schoen Arnold munkássága. *Ars Hungarica*, 7. 1979. 75. és személyi iratok: MTA KIK, Kézirattár, SchH, ltsz.: Ms 2385/34. 1886. január 10-i házasságkötésükkor Bauer Gizella Komár Ignác özvegye volt, 1857. október 31-én született. A pozsonyi Bábaképzőn kapta oklevelét 1884. július 23-án, a díszes okmány őrzési helye: MTA KIK, SchH, ltsz.: Ms 2385/34. Bauer Gizellának két fia volt első házasságából. Csak a második fiú neve ismert: Komár Gábor Schoen Arnold féltestvére volt, aki festegetett is, kis vízfestményét Schoen megőrizte, ld. uo., Ms 2385/28.

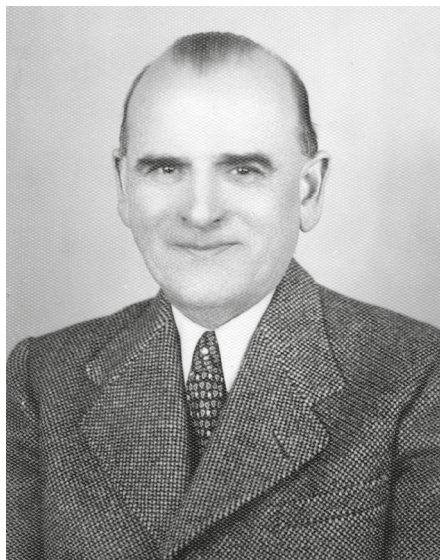
⁴ Schoen Arnold önéletrajza, amit nyugdíja felemelése ügyében írt 1955. június 12-én az MTA II. osztályának. BTM Adattár, Biz.[almas] 14-01-16/1955. BTM iktatószámom.

⁵ MTA KIK, Kézirattár, SchH, ltsz.: Ms 2385/2. Állítólag nagyon csenevész újszülött volt, az orvos tanácsára szülei rögtön a koporsót is megrendelték: Sz.[ijeti] E.[ndre]: Schoen Arnold nyolcvan éves. *Új Ember*, 1967. november 12. 2. (nyilván Schoen maga mondta el a történetet az újságíróknak).

⁶ Horánszky 1979. i. m. 75.

⁷ A gimnázium a beszercebányai Fótérről nyíló, a vár melletti Mátyás téren álló kubusos Rundbogenstilű épület (kronosztikonja szerint 1858-ból) volt. A két világháború közötti csehszlovák időkben katonai parancsnokság működött benne, ld. egy 1930-as, Fortepan 95815. ltsz. fotón, adományozó: Schermann Ákos. Az épület mai címe: Námestie Štefana Moyzesa 14.

verse.⁸ 1906. június 28-án érettségi-zett, választott pályaként végzésekor a főgimnázium értesítője a tanárit regisztrálta.⁹ Két hónap múlva, augusztus 28-án belépett a premontrei rendbe, a jászóvári premontrei apátságban öltözött be novíciusnak¹⁰ és 1907. szeptember 1-én itt tett egyszerű fogadalmat.¹¹ Kevéssel ezután, 7-én a kassai premontrei főgimnáziumban kiegészítette érettségi vizsgáját.¹² Jászóváron találkozott Császár Elemér (1874-1940) irodalomtörténésszel, aki az amúgyis tanári pályára készülő fiatalembert rábeszélte: iratkozzon be a pesti bölcsészkarra.¹³ Ugyancsak ő ajánlotta be a műgyűjtő, történetíró Horánszky Lajos bankigazgatónak (1871-1944), hogy tudóbeteg magántanuló fiának, Nándornak (1899-1976) házitanítója legyen: így az ifjú Schoen az 1910-es években a Horánszky családnál lakott a Városmajor u. 12. sz. alatt. Ez a kapcsolat új szellemi távlatokat nyitott meg számára, egyrészt Horánszky

1. Schoen Arnold arcképe, 1940 körül. [ifj.] Horánszky Nándor archívuma, BTM Irtsz.: A M.1828-2018. © Budapesti Történeti Múzeum

⁸ *Felvidék*, 1905. június 29. 5.

⁹ Az 1900/1901. tanévben a III. osztályba járt: *A beszercebányai kir. kath. főgymnasium értesítője az 1900-1901. tanévről*. Közzéteszi Lévy István igazgató. Beszercebánya, 1901. Ugyanebben az értesítőben a 90. oldalon az I. statisztikai táblázatában szerepel a 313 tanuló vallási megoszlása: 171 római katolikus, 40 evangélikus, 7 református, 95 izraelita; nyelvismereti viszonyok: 29 magyar, 23 magyar-német, 134 magyar-tót, 127 magyar-német-tót. A VIII. osztályt az 1905/1906. tanévben végezte: *A beszercebányai Kir. Kat. Főgimnázium értesítője az 1905-1906. tanévről*. Közzéteszi Jurkovich Emil igazgató. Beszercebánya, 1906. 139. Osztályfőnöke: dr. Friml Aladár: *uo.*, 89. A Hevenessy-alapból jutalmat kapott Schön [sic] Arnold: *uo.*, 124. Érettségi vizsgálatok: Schön Arnold, választott pálya tanári: *uo.* 143. Érettségije időpontjáról ld. a Pázmány Péter Tudományegyetem, Quaestura - Bölcsészettudományi végbizonyítványok: ELTE Levéltár, VIII.I.002.b.II.5, 32. A bölcsészkarra vonatkozó levéltári adatokat Somogyi Máté levéltárosnak köszönöm.

¹⁰ *A Jászóvári Premontrei Kanonokrend névtára az 1908-ik évre*. Budapest, 1907. 65. Felvételéről a premontrei konvent 1906. augusztus 27-én tartott értekezlete döntött, ahol minden felvételizőt egyénileg meghallgattak. Slovenský národný archív Premonštrátska prepozitúra Jasov, az online fondjegyzékben: Premonštráti v Jasove, [A jászóvári premontreiek iratai] K. č. 159. (159. doboz) 272., 481. sz. iratok.

¹¹ *Uo.* Az egyszerű fogadalom időleges volt, nem tévesztendő össze az örökfogadalommal.

¹² ELTE Levéltár, VIII.I.002.b.II.5, 32.

¹³ Horánszky 1979. i. m. 75. Horánszky Nándor szerint a kolostorban töltött év alatt tökéletesítette latin nyelvtudását.

Lajos könyvtára és metszetgyűjteménye, másrészt kiterjedt értelmiségi kapcsolata révén. Nándort az Adriához, Crikvenicába éppúgy elkísérte, mint a Tátrába vagy a Szepességbe, s barátságuk egész életükben megmaradt.¹⁴ 1907. szeptember 11-én, az 1907/1908. tanév I. félévében Schön Arnold Ábel néven belépett a budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészkar hallgatóinak sorába, a rendi évkönyv szerint ekkor még tanárjelöltként tartották nyilván magyar és latin nyelvből.¹⁵ A premontrei egyetemi hallgató novíciusok az 1902-ben a pesti Horánszky u. 23. szám alatt megnyílt rendi, Szent Norbertről Nevezett Hittudományi és Tanárképző Intézetben, a Norbertinumban laktak, amely az egyetemi tanulmányokat kiegészítő, főleg a késő délutáni órákban folyó négyéves rendi teológiai képzés helyszínéül is szolgált.¹⁶

A bölcsészkar második tanéve elején érhetett meg benne az az elhatározás, hogy a szerzetesi és tanári pályát elhagyva a művészettörténetet választja. 1908. október 5-én írta meg Fábry Emil OPraem. (1846–1911) premontrei kormányzónak – aki 1902 óta vezette a Norbertinumot –, az elhatározását, hogy kilép a szerzetesrendből. „Mihelyst pedig annak a tudatára ébredtem, hogy a Rendnek lelkiében is hasznos munkása nem lehetek, nyomban azt is beláttam, a Rendben érdekből nem maradhatok.”¹⁷ Kilépése megrendítette a rendet, hiszen egyetemi tanulmányainak minden költségét és egyben budapesti lakhatását is ők biztosították. Takács Menyhért prépost Fábrynak Jászóvárból 1908. október 6-án írt levelében visszaélésnek értékelte növekedésük kilépését.¹⁸ Norbert Schachinger (1842–1922) OPraem. rendi generális végül 1908. december 18-án mentette fel szerzetesi fogadalma alól.¹⁹

Schoen a bölcsészkaron az 1911/1912. tanév I. félévének végéig 9 félévet hallgatott, 1911. december 29-én tette le az abszolutóriumot.²⁰ Művészettörténeti tanulmányai Pasteiner Gyula (1846–1924) tanszékvezetése idejére estek, akivel nem volt jó viszonyban.²¹ 1908-ban még kettős keresztnévvel jelent meg két tanulmánya: Gyöngyösi István (1629–1704) eposzáról,²² illetve első szakpublikációjaként „földije”, Huszár Adolf (1842–1885) egy domborművéről.²³ Úgy látszik, először a 19. század művészete ragadta meg egyetemi éveit alatt, de 1911-ben már Johann Lukas Kracker jászói műveiről

¹⁴ Horánszky Nándor szóbeli közlése. Horánszky Lajos jól ismert történészeket és bécsi levéltárosokat is.

¹⁵ ELTE Levéltár, VIII.I.002.b.II.5, 32. recto és versoja, valamint ebbe a végbizonyítványba behelyezett Schoen 1931. februári, névkiigazításra irányuló kérvénye a rektorhoz; névtár (9. jegyzetben i. m.) 54.

¹⁶ Gödöllői Premontrei Apátság Levéltára, Kovács Ágnes kéziratáros összefoglalója Schön (Schoen, Schön) Arnold Ábelről. Ezért és a Schoenre vonatkozó rendi levéltári információkért hálás köszönetem.

¹⁷ Budapest Főváros Levéltára, a Norbertinum iratai, VIII.4.a. Általános ügyviteli iratok, 227; J. N./796. sz. irat.

¹⁸ Uo. 228. sz. irat.

¹⁹ Uo. 231. sz. irat: Szepesi Géza főszerkesztő 1909. január 11-én kelt levele Fábry Emilnek.

²⁰ ELTE Levéltár, 8. jegyzetben i. h., verso; az abszolválás időpontja: uo., VIII.I.008.I.4, 62, 60. számon.

²¹ Erről ld. Horánszky 1979. i. m. 76.

²² Schön Arnold Ábel: Gyöngyösi Phoenixének magyarázatához. *Egyetemes Philológiai Közöny*, 32. 1908. 649–650. A mű Badics Ferenc kiadásában 1905-ben jelent meg a Franklin Társulatnál.

²³ Schön Arnold Ábel: Huszár Adolf reliefje. *Művészet*, 7. 1908. 273. kiegészítése uo., 420. A következő évben a beszercebányai *Figyelő* folyóiratban publikált újra a szobrászról: 1909. szeptember 5., és szeptember 12., majd 1920-ban a *Szlovák Szemle* c. folyóiratban egy hosszabb tanulmányt, 1. füz. 19–32.

írt.²⁴ Az utóbbi két részes tanulmánya, valamint 1912-ig több kiállítási beszámolója *A Cél* című, 1910-ban indult „nemzetvédő” folyóiratban jelent meg, ezután ide már nem írt.²⁵ Ezekben az években még kereste útját: népdalokat gyűjtött Ipolybalogon, és Palóc Regő álneven *Asszonyi búbják* címen versciklusát is publikálta, szintén 1912-ben.²⁶ 1911-ben megtudta, hogy Rosonowski Frigyes révén egy veronai templomból festmények kerültek Magyarországra,²⁷ ezért elutazott Olaszországba,²⁸ amelyről így számolt be: „1911. december 24-én érkeztem Veronába, hogy Sfrisator gyűjthessek adatokat. Mivel a Brasarola-család vidéken tartozkodott, a portinaio pedig a Ghiaraba nem engedett be, óvatlan pillanatban átmásztam a falkerítésen a kertbe s a templomocska ablakán keresztül próbálkoztam a belsejének fényképezésével. Aztán nagynehezen kimásztam a kertből a falkerítésen át. Másnap elmondtam kalandomat Ant. Avena muzeumigazgató-nak, aki felajánlotta, hogy lefotografáltatja annak belső részleteit és megküldi nekem 40 lírát kérve annak költségeire, amit én legott kifizettem neki és december 29-én elutaztam onnan. Avena soha nem küldte meg a fényképeket, még csak nem is exkuzálta magát”.²⁹ A Santa Maria della Ghiara (Ghiaia) templom mára már használaton kívüli, exszekrált épület a Corso Porta Nuováról nyíló Vico Ghiaria 7/A szám alatt.³⁰ Schoen Francesco Barbieri Sfrisato (1623–1698) barokk festőről írt monográfiája 1914-ben jelent meg.³¹ Talán nem tévedünk nagyot, ha úgy gondoljuk, hogy ez lehetett volna bölcsészdoktori értekezése, azonban a Pasteinerrel való rossz viszonya miatt ez a lehetőség alighanem „kútba esett”, és doktorálására csak másfél évtizeddel később került sor.³²

²⁴ Schön Arnold Ábel: Kracker magyarországi működésének első festményeiről. *A Cél*, 2. 1911. 379–383., 428–433.

²⁵ Feszty Árpádról, Hegedüs Lászlóról és Szinyei Merse Pálról szóló cikkeit publikálta itt. A folyóiratról ld.: Godinek Ibolya: Fajvédő eszme *A Cél* című folyóiratban. *Valóság*, 57. 2014. 40–58.

²⁶ *Palóc népdalok (Ipolybalog)*. Gyűjtötte Schoen Arnold. Budapest, 1911.; *Asszonyi búbják (versciklus)*. Budapest, 1912.

²⁷ Horánszky 1979. i. m. 76. A festmények származási helyeként Ravennát ír, tévesen, Verona helyett. Rosonowski Frigyes állatpreparátor volt, és ezüstérmét nyert az 1900. évi párizsi világkiállítás magyar vadászati részlegében. Ld.: Földi János: Párizsi levél. *Erdészeti Lapok*, 39. 1900. 854.

²⁸ Utazását id. Horánszky Nándor nagyapja, Babarcsi Schwartzter Ottó ideg- és elmeorvos (1853–1913) anyagi támogatása tette lehetővé. Ifj. Horánszky Nándor szóbeli közlése.

²⁹ MTA KIK, Kézirattár, SchH, ltsz.: Ms 2385/190. boríték gépelt szövege, Dr. Antonio Avena igazgató névjegye, amin neve kézírásos. Ezen a kettőn van Schoen leírása. Uo. 191–193.: három kisméretű fényképnagyítás, 194.: ezek negatívjai.

³⁰ 1591–1774 között a teatinus rendé volt. Ld.: <https://catalogo.beniculturali.it/detail/ArchitecturalOrLandscapeHeritage/0500174386> (letöltés időpontja: 2022. június 6.)

³¹ Schoen Arnold: *Francesco Barbieri Sfrisato*. Budapest, 1914. Elismerő recenziója: Lázár Béla. *Művészet*, 15. 1915. 335–336. Idegen nyelven sajnos nem publikálta. Schoen a leválasztott falképdarabokat Rosonowski budai, Pasaréti út 83. sz. alatti lakásában vizsgálta. (uo., 110.) 1916 novemberében Schmidt Miksa bútorgyáros megvette a műtárgygyűjtést, s restauráltatni akarta. (*Az Ujság*, 1917. január 18. 12. és január 19. 7., a fontos adatokra Rostás Péter hívta fel a figyelmemet.) Hollétük azóta ismeretlen.

³² Gosztonyi Ferenc: A Pasteiner-tanítványok. *Ars Hungarica*, 38. 2012. 11–71. Schoen Arnoldot nem említi közöttük.

2. A korábbi beszercebányai királyi katolikus főgimnázium homlokzata 1930-ban. Fortepan 95815, Schermann Ákos adománya

Tudomásom szerint nem vett részt az I. világháborúban, 1917-ben „Nemzeti demokrácia?” címmel írt iskolavárosa napilapjába cikket.³³ Úgy tűnik, az 1910-es évek első felétől rendszeres kutatójává vált Budapest Székesfőváros Levéltárának, mert 1916-tól kezdve sorban jelentek meg a budapesti barokk és klasszicista, főleg szobrászati emlékekről írt alapos tanulmányai, kismonográfiái: a krisztinavárosi templomról, a IV. Károly koronázása (1916) alkalmából átalakított budavári Szentháromság szoborcsoporttól, a vízivárosi Immaculata-emlékről, illetve közleményei a Sándor-palota Kirchmayer-domborműveiről és az újlaki Thimi-síremlékről.³⁴ Mindezekben a levéltári kutató történész és az átfogó horizontú és tudású művészettörténész szemlélete egyesül. Az utóbbi rövid cikke megjelent a Régészeti Társulat első évkönyvében is, amelyet az 1920. május 17-i ülésükön titkárává választott, aktivizálódó Gerevich Tibor (1882–1954) szerkesztett. Schoen tehát a magyar művészettörténet új irányítói felé

³³ *Bszercebányai Hírlap*, 1917. szeptember 23. A város háborús viszonyairól ld.: Bóna László: A háború és a hétköznapok. Az első világháború hatása a hétköznapi életre Beszercebányán. *Tempevölgy*, 7. 2015. 103–115. Nem tudjuk, hogy a szintén kisgarami születésű, 22 évesen elesett Schön Géza (1892–1914) esetleg testvére vagy rokona lehetett-e Schoen Arnoldnak. Ld.: Hadtörténeti Intézet és Múzeum I. világháborús adatbázisa: <https://ivh-katonahoseink.militaria.hu/searchindex>

³⁴ Schoen Arnold: *A Budapest-krisztinavárosi templom*. Budapest, 1916.; Uő: *A budavári Szentháromság-szobor emléke*. Budapest, 1918.; *Pest-budai művészeti almanach az 1919 esztendőre. (Ötven képpel)*. Szerk. Schoen Arnold. Budapest, é. n. [1918].; Uő: *A Buda-vízivárosi Immaculata-emlék (Hörger Antal műve)*. *A Műbarát*, 1. 1921. 313–318.; Uő: *A budai szobrászat két empire emléke*. *A Műbarát*, 1. 1921. 185–189., 220–224. Módosítva megjelent: *Az Országos Magyar Régészeti Társulat Évkönyve*, 1. 1923, 195–198.

tájékozódhatott, a Pasteiner 1916-os nyugdíjazása és Hekler Antal (1882–1940) 1918-as kinevezése utáni szituációban.³⁵ Az őszirózsás forradalom napjaiban, 1918. október 31.-én keletkezett az általa szerkesztett 1919-es év művészeti kalendáriumot, amelynek naptárában magyarországi művészek, műemlékek, intézmények születési, halálozási, alapítási dátumait tüntette fel (az egyházi naptárak mintájára).³⁶

AZ I. VILÁGHÁBORÚ UTÁN: A KUTATÓI PÁLYA ELSŐ SZAKASZA

1920-ban a Szent Flórián-kápolnát a Főváros átadta a görögkatolikusoknak és barokk berendezését eltávolították. Schoen révén a berendezés nagy része a főváros múzeumába, két angyalszobor Hekler Antalhoz került.³⁷ 1921-től a 34 éves Schoen a Lantos-antikváriumban dolgozott, mint főszakértő. Itt további, később is hasznosuló ismeretekre tett szert a könyvritkaságok, metszetek terén. Lantos Adolf (1875–1942) 1913-ban nyitotta meg önálló antikváriumát a Múzeum krt. 3. sz. alatt. A régi könyvek kereskedése mellett folyóiratokat és később könyveket is adott ki, Genius Kiadó néven.³⁸ Aukcióikat 1923-ban kezdték, katalógusaik metszetanyagát Schoen állította össze, több alkalommal, 1923-ban és 1924-ben is. Művészettörténészünk érdekes kitérője volt Nádasy Ferenc országbíró sárvári kincsei és pottendorfi képtára nyomainak feltárása.³⁹ 1922 nyarán újra Itáliába utazott: Milánóból és Firenzéből írt útbeszámolót a *Budapesti Hírlap*ba.⁴⁰ Ekkor foglalkozott Leonardo segédjének, tanítványának, a festő Andrea Salainak munkásságával és esetleges magyar származásával is, amelyre röviden utalást is tett utóbb említett cikkében.⁴¹ Az 1920-as években, miután Magyarország a trianoni békekötéssel elvesztette a jelentős középkori emlékeket tartalmazó felvidéki és erdélyi területeit, a barokk kor emlékei felé fordult a hazai műemlékvé-

³⁵ Gosztonyi Ferenc: A „Pasteiner-tanszék” vége. *Művészettörténeti Értesítő*, 63. 2012. 1. 11–71.; Markója Csilla: A budapesti művészettörténeti tanszék története. *Enigma*, 28. 2021 (2022) No 106. 9–10. [íjf.] Horánszky Nándor szerint Gerevichcsel egyáltalán nem szimpatizált. Erre már Zádor Anna is utalt: Zádor Anna: „Én különben egy rohadt burzsuj vagyok” – kérdezők: Tímár Árpád, Bardoly István. *Enigma*, 15. 2008. No 57. 103–105.

³⁶ Schoen 1918. i. m. – Széleskörű ismereteinek köszönhetően, hogy 1919 márciusában az újjáalakuló műemléki szervezet az Országos Műemléki Hivatal kebelében működő, Petrovics Elek vezette Műemléki Tanács tagjává nevezték ki, többek között Antal Figyes, Meller Simon, Möller István, Pogány Kálmán és Hüttl Dezső mellett. MÉM MDK, Tudományos Irrattár, MOB-iratok, 1919/149.

³⁷ Zádor Anna: „Ez a bécsi kör nekem nagyon sokat adott” – kérdezők: Mojzer Anna, Zwickl András. *Enigma*, 15. 2008. No 55. 55., 56.

³⁸ Mészáros Ildikó: Antikváriusok, ódondászok, használtkönyv-kereskedők Pesten és Budán. *Budapesti Negyed*, 5. 1997. No 16/17. 161–162.

³⁹ Schoen Arnold: Nádasy sárvári kincsei. *A Műbarát*, 1. 1921. 268–273., 281–285.; Uő: Nádasy Ferenc pottendorfi képtára. *Ars Una*, 1. 1923. 2. 53–58.

⁴⁰ Schoen Arnold: Milánóból. *Budapesti Hírlap*, 1922. június 27. 2–3.; Uő: Firenzéből. 1922. július 23. 8–9.

⁴¹ Gian Giacomo Caprotti da Oreno (1480–1524). Schoen a rá vonatkozó kutatásait sosem publikálta, de levéltári hagyatékában az erre vonatkozó jegyzetei megtalálhatók: Budapest Főváros Levéltára, XIV:35.24. sz. tétel.

delem figyelme. A forradalmak kora utáni konzervatív fordulat, a Horthy-korszak „neobarokk” jellege ugyancsak erősítette ezt a tendenciát. A Műemlékek Országos Bizottságának (MOB) 1922-ben született újabb szabályzata már egészen a 19. század közepéig terjesztette ki a bizottság működési területét.⁴² Schoen 1923-ban házasodott meg, a Borsod megyei Csík Teréz vette feleségül.⁴³ Nyilván emiatt költözött el Mezőkeresztesre, ahol a 30-as évek második feléig, tehát mintegy másfél évtizedig laktak. Horánszky Nándornak az az állítása, hogy Gárdonyi Albert (1874–1946), a Székesfővárosi Levéltár főlevéltárnoka (1916–1935) idején az 1920-as évek második felében az ő helyettese lett volna Schoen Arnold,⁴⁴ a levéltár története alapján nem állja meg a helyét.⁴⁵ Ezen állítástól függetlenül igaz az, hogy a továbbiakban is rendkívül sokat kutatott a főváros levéltárában, amelyből számos publikációja született. Elképesztő munkabírását és tudásszomját jelzi, hogy az 1925-ben megjelent *Világlexikon*ba 1265 művészettörténeti címszót írt.⁴⁶ Érdekes módon azonban az egykorú *Művészeti lexikon* szerzői között neve nem szerepel.⁴⁷

1926-tól következett négy év, amikor sokkal kevesebbet publikált.⁴⁸ Elmélyült kutatás és írás következett, amit 1930-ban a Budapest Székesfőváros monográfiái sorozatban egyszerre megjelent két kötettel is megkoronázott. A budapesti központi városházáról és a budai Szent Anna-templomról írt művei megjelenésének idején Schoen 43 éves volt, s két olyan monográfiát tett le ezekkel az asztalra, amelyek máig a magyar barokk kutatás mérföldkövei. Még akkor is, ha nyilván egyik sem hibátlan munka. 1924-ben ünnepelték a buda-vízivárosi Szent Anna-templom fennállásának 200. évfordulóját, mivel a budai tanács 1724-ben vette meg a Horgony nevű vendéglőt és alakította

⁴² Granasztóiné Györfly Katalin: A Műemlékek Országos Bizottságának tevékenysége a trianoni békekötés után (1920–1934). *A magyar műemlékvédelem korszakai. Tanulmányok*. Szerk. Bardoly István, Haris Andrea. Budapest, 1996. 159–160.; Uő: Barokk művészeti emlékek a műemlékvédelemben. *Maradandóság és változás. Művészettörténeti konferencia. Ráckeve*, 2000. Szerk. Bodnár Szilvia et al. Budapest, 2004. 356–357. A barokk művészet kutatásáról ld. még: Kelényi György: Zádor Anna, a művészettörténész. Objektív kép – szubjektíven. *Enigma*, 15. 2008. No 57. 9. Lechner Jenő, 1920–1921 között a MOB előadója, fontos szerepet játszott Budapest barokk műemlékeinek összeírásában és helyreállításának elkezdésében. Ld. még: Erdősi Péter: Barokk és neobarokk. Két fogalom kölcsönhatása Magyarországon. *Korall*, 7. 2006. No 23. 155–186.

⁴³ Csík Teréz 1896. ápr. 18-án született Felsőábrányban (ma Bükkábrány, egyesítve Alsóábránnyal). MTA KIK, Kézirattár, SchH, ltsz.: Ms 2385/1. származási táblázat és uo. 16, 19. Csík Teréz leszármazási iratok. Kilenc gyermekből ő volt a harmadik, apja református, anyja római katolikus volt. Tanultságáról, munkájáról nincs információnk.

⁴⁴ Horánszky 1979. i. m. 76.

⁴⁵ Horváth J. András: *Budapest Főváros Levéltárának története*. Budapest, 1996. 166.

⁴⁶ *Világlexikon. A tudás egyeteme.* (A modern tételeket Hevesy Iván írta.) Szerk. Bálint Zoltán, Balla Antal, Balassa József. Budapest, 1925. Schoen Arnoldnak az MTA Könyvtár Kézirattárában őrzött fondja 36 önéletrajzot tartalmaz, amiket a művészek a lexikoncímszó írásához küldtek: MTA KIK, Kézirattár, SchH, ltsz.: Ms 2385/201–236.

⁴⁷ *Művészeti lexikon*. Szerk. Éber László. Budapest, 1926.

⁴⁸ 1930-ban anyagi gondjai enyhítésére rendkívüli segílyt kapott a Baumgarten Alapítványtól. Ld.: Basch Lóránt: *A Baumgarten Alapítvány történetéből*. Budapest, 2004. 176.

kápolnává, illetve plébániává.⁴⁹ Kertész K. Róbert, a MOB elnökhelyettese, államtitkár a jubileum alkalmából megbízta Schoent a templom monográfiájának megírásával.⁵⁰ Kutatásai során a budapesti gyűjteményeken kívül járt Rómában és az akkor már Csehszlovákiához tartozó zselovcei (ma Želovce, Szlovákia) Zichy-kastélybeli családi levéltárban. Könyvét Mezőkeresztesen, 1928 októberében fejezte be.⁵¹ A főváros sorozatában csak másodikként jelent meg 1930-ban, melyhez gróf Klebelsberg Kuno kultuszminiszter írt bevezetőt.⁵² Az egykori Invalidus-palota, majd Központi Városháza történetének megírásával Budapest székesfőváros tanácsa bízta meg az 1920-as évek derekán. 1927-ben Bécsben a Hofkammerarchivban és a Kriegsarchivban kutatót. A könyv írását 1929. december 8-án fejezte be.⁵³ A két monográfiának hasonló a szerkezete: az épület történetének időrendi tárgyalása után a mesterek adattára és a levéltári források közlése, végül a mesterek névmutatója következik. A legnagyobb jelentőségű minden bizonynyal Bebo Károly, a Zichyek udvari szobrásza általa felfedezett, dokumentumokkal alátámasztott életművének a feltárása, de Schoen érdeme olyan kisebb mesterek munkásságának meghatározása is, mint többek között Eberhardt Antal, Hamon Kristóf, Nepauer Mátyás, Schervitz Mátyás, Stettner Sebestyén, Vogl Gergely. Valószínűleg a két jelentős írásmű miatti nagy leterheltsége miatt nem vállalta 1929-ben a Magyar Szemle Társaság ajánlatát, hogy a *Magyar Szemle Kincsestára* sorozatban írjon Budapest történetéről és művészeti múltjáról. Amikor ugyanők felkérték, hogy a Hóman Bálint-Szekfű Gyula *Magyar történet* című nagyszabású művének VIII. kötete számára állítson össze illusztrációs anyagot, ezt szintén visszautasította.⁵⁴

A két jelentős művészettörténeti könyvet többen is értékelték: Ybl Ervin a Budapesti Hírlap hasábjain dicsérte: „Az újabb magyar művészettörténetírói nemzedék lázasan vetette magát az elhanyagolt területre, amelynek Schoen Arnold volt a leglelkismeretesebb és egyik legelső tallózója. Senki sem áldozott ennyi fáradtságot, türelmet a levéltári kutatásokra, hogy egy-egy műemlék származásának kérdését tökéletesen tisztázza.”⁵⁵ A Szekfű Gyula szerkesztette *Magyar Szemle* folyóiratban Eckhardt Sándor részletesen és elismerően méltatta mindkettőt.⁵⁶

⁴⁹ Schoen Arnold: *A budai Szent Anna-templom*. Budapest, 1930. 36.

⁵⁰ Uo. I. (Bevezetés).

⁵¹ Könyve végaszavában köszönetet mondott többek között Carlo Bricarelli római jezsuita atyának, Gárdonyi Albert és Kapossy János levéltárosoknak, Kuzsinszky Bálintnak és gróf Zichy Istvánnak. Uo. 246.

⁵² Uo. lapszámozás nélkül, 1930. szeptember 1-i dátummal.

⁵³ Schoen Arnold: *A budapesti Központi Városháza*. Budapest, 1930. Előszavát Sipőcz Jenő polgármester írta, 1930 májusában, ld. uo. 3–4.

⁵⁴ MTA KIK, Kézirattár, SchH, ltsz.: Ms 2385/42. és 43. sz. alatt: Balogh József titkár levele Schoennek, 1929. június 12.; újabb levele 1929. szeptember 5., Schoen 1929. november 8-án kelt válasza a második felkérésre: „Általam ismert illusztrációs anyag nem elégséges egy tudományosan is helytálló kötet megkoncipiálására, az ajánlatot nem vállalhatom.”

⁵⁵ Ybl Ervin: A budapesti városháza és a Szent Anna-templom. Schoen Arnold monográfiái. *Budapesti Hírlap*, 1931. február 24. 14.

⁵⁶ Eckhardt Sándor: Pest-budai barokk. *Magyar Szemle*, XI. 1931. 202–208. Egyéb ismertetések P. M. [Pásztor Mihály]: Schoen Arnold, A budai Szent Anna templom. *Magyar Hírlap*, 1931. március 1. 23.;

Ezzel szemben négy évvel később Bánrévy György (1905–1956) egy személyeskedéstől sem mentes, erősen kritikus írásában többek közt Schoen számos forrásolvasási hibáját is „kipécézte”, így például felemlíti, hogy Nepauer Máté nem brünni, hanem bécsi eredetű.⁵⁷ Schoen rendkívül részletesen, magánkiadásban válaszolt a jórészt alaptalan vádakra. Az ekkor 35 éves fiatal levéltáros Bánrévy eddig inkább az irodalomtörténettel kacérkodott, és három budai, 18. századi tárgyú történeti publikációja⁵⁸ révén nem vált még annyira tájékozottá a város történetében, mint a forrásokban akkor már sokkal mélyebben és széleskörűbben elmélyült Schoen, aki néhány sajtóhiba és később általa is felismert tévedés elismerésén kívül meggyőzően verte vissza válaszában Bánrévy vérmes és rosszhiszemű támadását.⁵⁹

Schoen ugyancsak 1930-ban rugaszkodott neki a Tudományegyetemen a bölcsészdoktorátusnak is, 19 évvel az abszolutórium után, erre Hekler Antal szelíd erőszakkal vette rá.⁶⁰ Személyi iratai között megtalálható Hekler kéziratosa, rövid véleménye a városházáról írt disszertációjáról, amelyben úgy jellemzi, mint „régii és érdemes munkása a magyar művészettörténetnek, akinek eddig megjelent művei (felsorolva) is jelentős és hézagpótló eredményekben gazdagok. Jelen munkája a budapesti művészet és várostörténetnek egyik legnagyobb jelentőségű problémáját a volt Invalidus ház jelenlegi városháza építéstörténetét tárgyalja és világítja meg eddig ismeretlen történeti adatokkal, amelyeket a szerző a budapesti fő levéltár és a bécsi Kriegsarchiv módszeres átkutatása árán szerzett főképp, de anyagát bővítette úgy a fővárosi egyházi lvtból mint az egykorú irodalomból. Adatait nem csak a maguk meztelen valóságában közli, de összefüggéseiben úgy hogy munkájának különös haszna éppen abban rejlik, hogy a támpontok és kiindulási lehetőségek egész sorát adja a kutatók kezébe. Mindezek alapján tisztelettel javaslom folyamodónak a doktori szigorlatra való bocsátását.”⁶¹ Gerevich Tibor szerint a „folyamodó Schoen Arnoldnak a szóbeli szigorlat alapjául benyújtott értekezését mint alapos és részletes levéltári kutatásokon alapuló munkát elfogadom, folyamodónak szóbeli szigorlatra való bocsátását ajánlom.”⁶² 1930. június 6-án tette le a szigorlatot: a főtárgy művészettörténetet

Réh Elemér: A budapesti Központi Városháza és A budai Szent Anna templom. *Archaeologiai Értesítő*, 45. 1931. 283–284.

⁵⁷ Bánrévy György: Hogyan idézzünk és közöljünk levéltári adatokat. *Levéltári Közlemények*, 12. 1934. 210–223.

⁵⁸ Bánrévy György: *Vörösmarty Salamon királya és történeti forrásai*. Budapest, 1929.; Uő: Fáy András Béltékya-háza és August Lafontaine regényei. *Irodalomtörténeti dolgozatok Császár Elemér hatvanadik születésnapjára*. Szerk. Gálos Rezső. Budapest, 1934. 1–18.; Uő: Húsz év Buda fejlődéstörténetéből, 1714–1733. *Historia*, 5, 1932, 1/4. *Pestbudai Emléklapok*, 5, 1932, 1/4. 118–127.; Uő: A budai királyi palota újjáépítése III. Károly alatt. *Tanulmányok Budapest Múltjából*, 1. 1932. 1–49.; Uő: A budavári katonai szertár (Zeughaus) 1725–1901. *Tanulmányok Budapest Múltjából*, 2. 1933. 104–140.

⁵⁹ Schoen Arnold: *Hogyan idézzünk... (Adalék a kritika mai tárgyilagosságához)*. Budapest, 1935. (magánkiadás).

⁶⁰ Horánszky 1979. i. m. 76.

⁶¹ MTA KIK, Kézirattár, SchH, ltsz: Ms 2385/30.

⁶² Uo. ltsz.: Ms 2385/31. A kéziratári digitális fondjegyzékben a második javaslatot is tévesen Heklernek tulajdonítják.

és az egyik melléktárgy klasszika-archaeológiát Hekler Antalnál, a másik melléktárgy ókori keleti népek történetét Mahler Edénél (1857–1945),⁶³ mindhármat *cum laude* minősítéssel. Az értekezés címe itt ki van pontozva.⁶⁴ Doktorrá 1931. április 18-án avatták.⁶⁵ Közben 1931. február 26-án nyolc iratmelléklettel beadta az Egyetem rektorának névváltoztatási kérvényét, hogy a téves Schön Arnold (Ábel) nevet az általa mindig is használt Schoen Arnoldra helyesbítsék. A kérvényben magát Mezőkeresztesen lakó művészeti íróként aposztrofálja, s az iratok kapcsán a csehszlovák kultuszminisztériumnak az érettségi okmány névmódosításának elutasítását annak tulajdonítja, hogy részese az irredenta szellemi mozgalomnak. A rektor 1931. március 2-án hagyta jóvá kérelmét, s már ilyen néven kapta meg doktori oklevelét.⁶⁶

1931 őszén beadta két könyvét a Sipőcz Jenő-jutalomra, majd az MTA 1932. május 4-i ülésén a Városháza-monográfiájáért elnyerte a Magyar Városok Kongresszusa által felajánlott 1000 pengős Sipőcz Jenő-jutalmat.⁶⁷ A díjra Eckhart Ferenc és a barát Mályusz Elemér javasolták.⁶⁸

A DOKTORÁTUS UTÁN: A KUTATÓI PÁLYA MÁSODIK SZAKASZA

A budapesti mellett az 1920-as évek végén kezdett el foglalkozni a székesfehérvári barokk művészettel, az 1930-as évek első felében több ilyen tárgyú publikációja is megjelent.⁶⁹ A napisajtó beszámolt arról, hogy a Főváros megbízta Schoen Arnoldot a kegyurasága alá tartozó templomok műkincseinek, egyházi kegszereinek és egyéb műbecsű tárgyainak összeírásával. 1933. február 21-én a Liber Endre által vezetett tanácsi bizottság előtt ismertette programját: „*A munkát az óbudai templommal kezdi meg, azután kerül sorra a tabáni, a várbeli, a belvárosi, a terézvárosi és a józsefvárosi templom. A második csoportba az újabb templomok kerültek, a harmadik csoportba pedig a legújabb időben létesült és még építés alatt álló templomok vannak sorozva.*”⁷⁰ Ezután, 1932–1938 között készült hatalmas anyaga „Budapest egyházi, felekezeti építményeinek törzskönyve” címen kiscelli hagyatékába került.⁷¹

⁶³ Rezsabek Nándor: *Az utolsó magyar polihisztor. Mahler Ede kronológus emlékezete*. Budapest, 2010.; *100 év után. Emlékkonferencia a Keleti Népek Ókori Története Tanszék alapításának 100. évfordulóján*. Szerk. Bács Tamás, Dezső Tamás, Niederreiter Zoltán. Budapest, 2011.

⁶⁴ ELTE Levéltár, Bölcsészdoktori szigorlatok jegyzőkönyvei, VIII.I.008.I.4.62. (dupla oldal), 60. számon.

⁶⁵ ELTE Levéltár, Rektori Hivatal – Doktorok származási lapjai, VIII.I.001.f.I.36.60

⁶⁶ Uo. 1191/1930/31. számon. Schoen kérvénye 1931. februárban íródott, a rektor ekkor Nékám Lajos volt.

⁶⁷ Az MTA Főtitkári hivatal 1931. október 17-én kelt levele Schoennek arról, hogy két művét eljuttatták a bizottsághoz; Balogh Jenő MTA főtitkár levele 808/1932. iktatószámom a jutalom elnyeréséről: MTA KIK, Kézirattár, SchH, ltsz.: Ms 2385/58. és 59.

⁶⁸ Horánszky 1979. i. m. 76.

⁶⁹ Uo., 79. (1930–1933. évi publikációk)

⁷⁰ A fővárosi templomok műkincsei. *Ujság*, 1933. február 22. 10.

⁷¹ BTM Kiscelli Múzeum, Újkori Várostartörténeti Főosztály, Térkép-, Kézirat- és Nyomtatványtár. Schoen-hagyaték [a továbbiakban: BTM KM, ÚVO, SchH], I. rész: 68.3.2.1, II. rész: 68.3.2.2. ltsz.

3. A veronai Santa Maria della Ghiara templom belseje. Schoen Arnold felvétele, 1911. MTA Kvt Kt SchH Ms 2385/193 © Magyar Tudományos Akadémia, Budapest

1927-ben a mezőkeresztesi lakos Schoen eltartási nyilatkozatot tett a Csehszlovákiából áttelepült, 78 éves özvegy édesapja, Schoen Lőrinc javára.⁷² Az ő elhunytja (1933) s így gyermeki kötelezettségének megszűnése, valamint a fenti hosszútávú fővárosi megbízás tette lehetővé számára, hogy feleségével együtt Budapestre költözzön. Az 1939-es Fővárosi Évkönyv tartalmazza először emlékmű felügyelőként, tehát fővárosi alkalmazottként lakcímét: III. Lukács u. 1., itt lakott feleségével élete végéig.⁷³ Buda visszafoglalásának 250. évfordulója alkalmából 1936-ban Szombathelyen rendezett kiállítást Csillag Béla budapesti képgyűjteményéből.⁷⁴

Az 1930-as években az 1933-ban kapott fővárosi megbízás alapján számos publikációja jelent meg budapesti templomokról. Így 1933-tól először óbudai, újlaki emlékekkel foglalkozott, az *Óbuda multjából* című könyvét 1935-ben tette közzé a Zichy-emlékbizottság. A téma később az 1959-ben írt kandidátusi disszertációjában és a budai műemléki topográfia II. kötetében (1962) köszön vissza. 1936-tól egészen a 40-es évek közepéig budai témái mellett túlsúlyra jutnak a pesti emlékek feldolgozásai.⁷⁵ 1939-ben hosszabb tanulmánya jelent meg Budapest 18–20. századi kórházainak és karitatív intézményeinek kápolnáiról.⁷⁶

⁷² 1927. november 5-én kelt nyilatkozata: MTA KIK, Kézirattár, SchH, ltsz.: Ms 2385/35. Apja visszahonosításának okmánya magyar állampolgárrá 1928. szeptember 26-án kelt, Dr. Lederer halotti bizonyítványa csaknem öt évvel később: 1933. május 21-éről: uo., Ms 2385/40.

⁷³ *Fővárosi Évkönyv az 1939. évre*. Budapest. 1939. 31., 269., 342.

⁷⁴ MMA 773–774. (Schwarcz Katalin)

⁷⁵ Ld. Horánszky 1979. i. m. bibliográfia.

⁷⁶ Budapest székesfőváros kórházainak és emberbaráti intézményeinek kápolnáí. *Tanulmányok Budapest Múltjából*, 7. 1939. 11–40.

A FŐVÁROS SZOLGÁLATÁBAN: EMLÉKMŰFELÜGYELŐ (1938-TÓL) ÉS A KISCELLI MÚZEUM IGAZGATÓJA (1941-1948)

A 1938-ban a Polgármesteri Hivatal városgazdálkodási, idegenforgalmi, közművelődési feladatokat ellátó X. osztályán kapott fontos állást.⁷⁷ 1939 novemberében egy előterjesztés már, mint a fővárosi emlékművek felügyelőjéről beszél.⁷⁸ Legfontosabb feladata a fővárosi templomok műtárgyainak restauráltatása volt, évi 6000 pengőt költhetett erre a célra. 1940 februárjában a polgármesternek írt előterjesztésében 1948-ig tartó évenkénti pontos programot dolgozott ki a templomok oltárképei-nek restaurálására, falképei feltáráására. Felkért szakemberei Szentiványi Gyula (1881–1956) festőrestaurátor, művészeti író, a MOB titkára és Szomor László (1908–1980) festő voltak. Schoen feladatához tartoztak a budapesti szoborállítások, sőt az emléktáblák, emlékművek, utcanévtáblák, és temetői síremlékek ügyei is. Gyakorlatilag egy személyben látta el a későbbi fővárosi műemléki felügyelőség és az emlékműfelügyelőség feladatát is.⁷⁹

1935-ben a Főváros Schmidt Miksa (1861–1935) bútorgyárostól végrendeletileg megkapta a kiscelli kastélyát, annak ingóságait és a hozzá tartozó parkot.⁸⁰ 1940-ben megkezdődött az addig a Városligetben működő újkori részleg költözése a kiscelli épületbe, ami egészen 1941-ig tartott.⁸¹ 1935-től Horváth Henrik művészettörténész lett a Székesfővárosi Múzeum központi igazgatója, 1941. január 15-én bekövetkezett haláláig. Ezután március 1-től Nagy Lajos régészt nevezték ki a Főváros múzeuma központi igazgatójának, aki ezzel egyidőben Schoen Arnoldot a Történeti Múzeum újkori osztályigazgatói teendőivel bízta meg.⁸² Schoen már korábban kapcsolatba került Schmidt Miksával, a bútorgyáros – nyilván a Zichyekkel, Óbudával, Kiscell-lel kapcsolatos kutatásáért – 1917-ben 3000 koronát adott neki honoráriumként.⁸³

Ez a fontos, nyolc évig tartó igazgatói pozíció Schoen szakmai és társadalmi-közéleti működésének tetőpontja volt. Őrá volt bízva továbbra is a fővárosi templomok műtárgyainak restaurálása.⁸⁴ A 40-es évek elején sok műtárgyat vett a múzeum, mind

⁷⁷ A dátumról ld. önéletrajzát (4. jegyzetben i. m.), BTM Adattár, Biz: 14-01-16/1955. Az osztály nevérol: MMA 773.

⁷⁸ Ekkor korengedményt kapott. *Fővárosi Közlöny*, 1939. november 21. 1403. (9. sz.) előterjesztés (dr. Keledy Tibor).

⁷⁹ BTM KM, ÚVF, SchH, ltsz.: 440.427/1939-IV. iratszámom, (Szendy Károly) polgármesternek 1940. február 22-én kelt levél.

⁸⁰ Rostás Péter: Schmidt Miksa hagyatéka. *Egy közép-európai vállalkozó Budapesten. Schmidt Miksa bútorgyáros magyarországi tevékenysége és hagyatéka*. Szerk. Horányi Éva, Kiss Éva. Budapest, 2001. 24–29.; K. Végh Katalin: *A Budapesti Történeti Múzeum az alapítástól az ezredfordulóig*. Budapest, 2003. 51.

⁸¹ Uo. 52–53.

⁸² Uo. 51., 52., 57.

⁸³ Rostás 2001. i. m. 19. és 56/51. jegyzet.

⁸⁴ BTM Adattár, 20. doboz, 213/1941 Tört. Múz. iktatószámom. Levélben Szentiványi Gyulától kért restaurálási árajánlatot; és uo. 249/1941. iktatószámom.

művészekről, magánemberektől, mind aukciósházak árverésein.⁸⁵ Műemlék házak bontásakor a múzeum vette át az értékesebb leleteket. A muzeológus Schoen jelentős tette volt, hogy 1941-ben a Nemzeti Múzeumtól visszaszerezte a gróf Zichy Miklósnak 1759-ben állított kiscelli templomi síremlék portré domborművét és a kriptába készült sírkőlapot, amelyeket 1850-ben Érdy János régész szállított oda.⁸⁶ Közben folyt a Schmidt-féle bútornyag számba vétele és felszámolása, amelyet Brandmayer (később Bertalan) Vilmos (1911–1985) művészettörténész vezetésével végeztek.⁸⁷ Múzeumi kollegái közül Seenger Ervin (1908–1981) város- és művészettörténész kell még megemlíteni, ő 1941 és 1976 között dolgozott a Kiscelli múzeumban.⁸⁸ 1941 februárjában mutatta be Kotsis Iván (1889–1980) műegyetemi tanár terveit a kastély bővítésére, ám elképzelései nem nyerték el sem a múzeum, sem a Főváros tetszését. Schoen április 18-án terjesztette be saját, eltérő koncepciójú bővítési javaslatát a polgármesternek, ennek lényege a barokk épület befejezése, a keleti és nyugati szárny meghosszabbítása és egy déli összekötő szárny építése lett volna, amivel Nagy Lajos központi igazgató is egyet értett, az ügy azonban a fővárosi forráshiány miatt lekerült a napirendről.⁸⁹ Miközben a háborús helyzet miatt folyt a múzeum alatti sziklapincében az óvóhely kialakítása, a sajtóban még vita kerekedett a múzeum végleges elhelyezéséről.⁹⁰ Kiscell hivatali ügyeinek intenzív intézése miatt Schoen nyilván alig tudott kutatóhelyre elszabadulni, ezért az 1943-ban megjelent, a klarisszák budavári és a ferencesek pesti templomáról szóló kis füzetten kívül csak néhány újságcikk képviseli az 1941–1943 közötti évek publikációit.⁹¹

⁸⁵ Ezek közt meg kell említeni például a Csánky Dénes (1885–1972) festőtől, múzeumigazgatótól 1941-ben vett 50 budapesti rajzot. (BTM Adattár, 256/1941. Tört. Múz. iktatószámom). Csánky a két világháború között fontos múzeumok vezetője volt, majd a Szálasi-rezsim utasítására 1944-ben ő szervezte meg a Szépművészeti Múzeum műtárgyainak Németországba szállítását. Ld.: MMA 152–153. (Papp Katalin).

⁸⁶ A Nemzeti Múzeumban ismeretlen személyt ábrázoló, Messerschmidt-műként számontartott domborművet Schoen találta meg és attribuíálta Bebonak. Ld. Schoen Arnold: *Óbuda multjából*. Budapest, 1935. 15–16. és 62. Korábbi középkori kőemlékek hasonló átengedése: MNM Központi Adattár, Irattár, 271/1939. Főigazgatóság; a három újabb műtárgy kiscelli átengedésről szóló iratok: uo. 91/1941. iratszámom; valamint BTM Régészeti Adattár, Kiscelli Múzeum iratai 1941, 20. doboz: 251/1941. sz. ügyirat; 21. doboz: 364. és 365./1941. sz. ügyiratok; székesfővárosi alpolgármesteri tudomásul vétel és határozat: 224.872/1941-XI. sz. irat).

⁸⁷ BTM Adattár, 284/1941. Tört. Múz. iktatószámom. Ld.: Bertalan Vilmos. MMA 93–95. (Mattyasovszky Péter).

⁸⁸ Seenger Ervin. MMA 83. (Rózsa György)

⁸⁹ BTM Adattár, Kiscelli Múzeum iratai, szám nélküli doboz, 1941.; Rostás 2001. i. m. 31–32. és K. Végh 2003. i. m. 59–60.

⁹⁰ K. Végh 2003. i. m. 62–63. Érdekes módon egy 1944. szeptember 11-i, a vízivárosi temető felszámolásával kapcsolatban a fővárosnak szóló levelében is így ír: „föltéve, hogy a Bp. Szfőv. Múzeuma végleg az óbuda-kiscelli volt trinitárius épületben marad, ...” BTM Adattár, Kiscelli Múzeum iratai, 23. doboz, 450/944. júl. 28. és 196729/1944. X. sz. iratok.

⁹¹ Schoen Arnold: *Emlékezés a klarisszák budavári és a ferencesek pesti templomára*. Budapest, 1943. és Horánszky 1979. i. m. 81.

A kiscelli épületben mindig is voltak személyzeti lakások,⁹² így a háború alatt is. 1945 telén – mivel Lukács utcai lakását a szovjet hadsereg katonái lakhatatlanná tették – Schoen is beköltözött a jórészt romossá vált kiscelli épületbe, amire az ostrom utáni zavaros időkben a fosztogatások, rablások miatt is szükség volt.⁹³ Az újkori anyag háború utáni első két kiállítása 1946-ban és 1948-ban a kiscelli épület alkalmatlansága miatt a Károlyi-palotában valósult meg Schoen Arnold igazgató rendezésében, amelyeket bevezetővel és műtárgyjegyzékkel ellátott füzetek kísértek.⁹⁴ Az 1848-as forradalom százéves centenáriuma alkalmából pedig a Petőfi Házban (VI. Bajza u. 21.) rendezett tárlatot.⁹⁵ A jelentős kiállítások megrendezése és pozitív visszhangjuk ellenére a kulturális területen zajló politikai tisztogatás jegyében – a központi igazgatói tisztségre 1948. szeptember 8-án kinevezett Pogány Ö. Gábor határozó közreműködésével – 1948. november 12-i hatállyal Schoent leváltották és 1949. március 1-én nyugdíjazták.⁹⁶ Az ővele történt igazságtalanság része a kommunista hatalomátvétel eszközeként működő, a szellemi életben történt erőszakos személycserék jelenségének. Míg Kiscell műtárgyai között Schoen még értékelte a Schmidt Miksától örökölt bútorgyűjteményt, a döntően neobarokk jellegű műtárgygyűjteményes kormányzati múzeumpolitika szemében szálla volt, sőt 1950-ben felmerült a Kiscelli Múzeum megszüntetésének gondolata is.⁹⁷

A NYUGDÍJAS KUTATÓ (1948-1973)

Schoen eltávolítása után egy év szünet következik életében. Következő kiállítása a száz éve, 1849. november 20-án felavatott Széchenyi lánchíddal foglalkozó tervezett tárlat lett volna Kiscellben, erre utalnak 1947-1949 közötti feljegyzései.⁹⁸ Nyugdíjazása után egy évvel, 1949. november végéről található az első dokumentum, amely mutatja: a 62 éves tudósnak ettől kezdve a Budapesti Műszaki Egyetem Építészettörténeti tanszékén Rados Jenő (1895-1992) professzor segített, aki különféle levéltári

⁹² Ez szerepelt Schmidt Miksa ajándékozási szerződésében is: Rostás 2001 i. m. 21.

⁹³ BTM Adattár, Kiscelli múzeum iratai, 1945-ös dosszié, 11/1945. sz. irat. A háború utáni kiscelli helyzetről ld.: K. Végh 2003. i. m. 68., 72.

⁹⁴ *Buda Óbuda Pest 1800 előtt*. Budapest Székesfőváros Történeti Múzeuma kiállítása. Budapest, 1946.; *Fővárosunk 1800-1873 között*. Budapest, Óbuda, Pest alakulása az egyesítés előtt. Budapest Székesfőváros Történeti Múzeuma kiállítása. Budapest, 1948. Ezekről ld.: K. Végh 2003. i. m. 73., 78.

⁹⁵ Schoen Arnold: *Egy nap története*. Budapest Székesfőváros Történeti Múzeumának kiállítása. 1948. március 15. Budapest, 1948. Erről ld. Pécely [Péczely!]: Schoen Arnold dr. nyolcvan éves. *Művészet*, 9, 1968, 10. 11. Az 1945-ben bombatalálatot kapott Feszty-villa a világháború után a Múzeum kezelésébe került, ld.: <https://pim.hu/hu/muzeum/rolunk/muzeumtortenet>

⁹⁶ Pogány Ö. Gábor szeptember 13-én a polgármesternek Schoenről írt elmarasztaló jelentéséről és leváltásáról: K. Végh 2003. i. m. 80.; Schoen önéletrajzában (4. jegyzetben i. m.) 1949. március 1-i, polgármester általi felmentéséről ír.

⁹⁷ Schoen 1947. szeptember 15-i múzeum ismertetéséről, majd a Kiscelli Múzeum megszüntetésének vagy átköltöztetésének szándékáról és ennek meghíúsulásáról ld.: Rostás 2001. i. m. 34-35.

⁹⁸ Horánszky 1979. i. m.87; BTM KM, ÚVE, SchH, ltsz.: 68.3.10.

kutatási feladatokat adott a művészettörténésznek.⁹⁹ Úgy tűnik, ez nyugdíj melletti munkaviszonyt is jelentett, erre utal egy 1951. márciusi levél.¹⁰⁰ A tanszék megrendelésére íródott három kézírata 1950-ben, majd a következő évben Kardos Györggyel és Zakariás G. Sándorral közösen készült fontos kimutatásuk a főváros háborús épületkáráiról.¹⁰¹ Az 1950-es években az MTA megbízásából a BME Építészettörténeti Tanszék kutató munkaközösségének tagjaként Hild János és József munkásságára vonatkozó kutatásokat végzett a budapesti országos, fővárosi és az egri és esztergomi egyházi levéltárakban.¹⁰² Rados Jenő 1958-ban megjelent Hild-monográfiájának belső címlapjának versóján meg is van örökítve munkája.¹⁰³ Az 1949–1954 közötti hat évben egyáltalán nem jelent meg publikációja.¹⁰⁴ A *Magyarország műemléki topográfiája* sorozat 4. tagjaként 1955-ben kiadott első budapesti kötet nem nélkülözhetette hatalmas várostörténeti tudását, s így újra szerepel neve a könyvben az egyes budai városrészek és utcák, terek rövid történeti összefoglalása, valamint a Szent Anna- és az Erzsébet apácák temploma fejezetek írójaként.¹⁰⁵

1955-ben az MTA II. osztályához fordult anyagi problémái miatt, s pályája rövid ismertetése után kérvényében így írt: „Mivel egész életemben a közügyet, népemert mint e nép szerény önzetlenséggel szolgálta művészettörténeti munkásságot üzve – hiszen első műveimet a magam költségén adtam ki – szegény maradtam.

⁹⁹ Számos tanszéki megbeszélésre invitáló levél található Schoen hagyatékában, az MTA KIK, Kézirattár, SchH, ltsz.: Ms 2385/66–108. jelzetű iratok között.

¹⁰⁰ MTA KIK, Kézirattár, SchH, ltsz.: Ms 2385/74. Rados Jenő levele Schoennek: 1951. március 2-ről: jöjjön be az egyetemre munkakönyv kiállítása miatt. Sőt, békekölcsönt is kellett jegyeznie: uo. ltsz.: Ms 2385/86.

¹⁰¹ A Belváros térképződése; A Lánchíd és környéke; A Tabán fejlődése c. kéziratok a Budapesti Műszaki Egyetemen. Schoen Arnold – Kardos György – Zakariás G. Sándor: *Budapest műemléki kárai 1944/45-ben*. Szerk. és a bibliográfiát összeállította Zakariás G. Sándor. Kézirat a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest gyűjteményében, BQ 725/497/1,2. jelzeteken. Továbbá: Kismarthy Jenő – Csányi Károly – Schoen Arnold – Rados Jenő: *Művészeti Tanácshoz beadott jegyzékek, melyek az 1850 óta keletkezett és műemléknek kijáró gondozást igénylő épületek felsorolását tartalmazzák*. Budapest, 1949. – MÉM MDK, Tudományos Irattár, Lymbus, ltsz.: K 1852.

¹⁰² MTA KIK, Kézirattár, SchH, ltsz.: Ms 2385/66–108. jelzetű iratok. Ettől független székesfehérvári kutatásainak eredménye: *Székesfehérvári műemlékek. Újabb adatok Székesfehérvár fontosabb műemlékeihez*. Kézirat, 1952. A székesfehérvári István király Múzeum gyűjteményében. Ld. Horánszky 1979. i. m. 87.

¹⁰³ Rados Jenő: *Hild József Pest nagy építőjének életműve*. A levéltári anyag összegyűjtésében Schoen Arnold, a Szépitő Bizottság tervanyagának átvizsgálásában Zakariás G. Sándor volt munkatárs. Budapest, 1958. Rados Jenő 1957. november 12-én védte meg hasonló témájú doktori értekezését. MTA KIK, Kézirattár, SchH, ltsz.: Ms 2385/108: a TMB meghívója az értekezés vitájára. Schoen anyaggyűjtése Rados könyvéhez: MÉM MDK, Tudományos Irattár, Lymbus, ltsz. K 1851.

¹⁰⁴ Horánszky 1979. i. m. 81.

¹⁰⁵ *Budapest műemlékei*. Szerk. Pogány Frigyes. I. Írta Horler Miklós et al. Budapest, 1955. Nevét feltüntették a 13 társszerző között a belső címlapon, és az általa írt egyes épületeknél a tartalomjegyzékben. Az általa írt részekről ld.: Horánszky 1979. i. m. 81–82. Ezek között ld.: Szent Anna-templom: 600–616; Erzsébet apácák temploma: 651–665.

Most pedig én a 68., hitvesem pedig az 59. életévben serényen fáradozunk ez idő szerint 397 forintnyi összegű havi nyugdíjammal: ennek következtében, hogy művészettörténeti fontosságú levéltári munkámat folytathassam – hiszen attól megválni nem tudok, életfeltételem lévén, másnemű kereseti foglalkozást már korom miatt sem kezdhetek – csekély nyugdíjam pedig megélhetésünkre elégtelen, tisztelettel kérem a Magyar tudományos Akadémiát méltányosság alapján, hogy az Országos Nyugdíj Intézet és Akadémia indokolt támogatására nyugdíjamat megélhetésünkhöz alkalmas havi összegre bővítve emelje, mert mindig dolgoztam, dolgozom és dolgozni akarok, ameddig erőmből telik.”¹⁰⁶ Fülep Lajos „A MTA Művészettörténeti Főbizottságának Intézőbizottsága meleg pártolással továbbítja tuloldali kérést a MTA II. osztálya Vezetőségének különös nyomatékkal felhiva a figyelmet arra, hogy a 18.sz. Pest Budai művészetére vonatkozó kutatás terén Schoen Arnold uttörő volt, mai kutatásaink is az ő eredményeire támaszkodnak. Ezen hasznos és eredményes munkássága mindenképpen méltányosság (sic!) teszi helyzetének javítását és további munkájának lehetővé tételét.”¹⁰⁷ Patek Erzsébet (1918–1995), a BTM főigazgató-helyettese Fülep Ferencnek (1919–1986), a Népművelési Minisztérium főosztályvezetőjének írt kísérőlevelében ugyan támogatólag küldi a fenti anyagokat, de bevallja, hogy Schoen eddig a múzeum Budapest története munkaközösségén belül dolgozott, ám megbízását megvonták és majd a második ötéves terv időszakában fogják őt újra alkalmazni.¹⁰⁸

1956. október elején Rados Jenő Preisich Gáborral (1919–1998) beszélve próbált eljárni Schoen rehabilitációja ügyében a Fővárosi Tanács Népművelési Osztályán.¹⁰⁹ Radost azután az 1956 októberében a BME forradalmi tanácsába való beválasztása miatt 1957-ben azonnal nyugdíjazták: többé nem tudta Schoent pártfogolni,¹¹⁰ aki 1957-től Rados *Magyar építészettörténet* könyvéhez is végzett levéltári kutatásokat, ez a könyv 1961-ben jelent meg.¹¹¹

1956-tól Schoen újra kezdett önállóan publikálni. Először a lovasberényi és gyömrői kastélyokról írt, azután Buda 1686 utáni építőmestereit vette számba: Dumontról, Hölblingről, Ceresoláról jelentek meg tanulmányai.¹¹² 1959-ben többek közt Zádor Anna (1904–1995) unszolására megírta kandidátusi disszertációját *Óbuda és környéke*

¹⁰⁶ 1955. június 12-i dátummal, másolatban: BTM Adattár, biz[almas]: 14-01-16/1955.

¹⁰⁷ Támogató javaslata kelt: 1955. június 13. uo.

¹⁰⁸ Levele kelt: 1955. július 14. Ugyanazon BTM-iratszám alatt. – Schoen megkapta a havi 800 forintnyi „kivételes nyugellátást”. Fülep Lajosnak 1955. november 26-án udvarias levélben köszönte meg segítő közreműködését. Ld.: *Fülep Lajos levelezése*. Sajtó alá rend. F. Csanak Dóra. VI. 1951–1960. Budapest, 2004. 188: No 2251.

¹⁰⁹ MTA KIK, Kézirattár, SchH, ltsz.: Ms 2385/105.

¹¹⁰ Horváth Zsolt: *Műegyetem 1956–57. A forradalmi tanév története*. Budapest, 2006. 57, 72., 121., 124. A publikációra Krähling János hívta fel a figyelmemet, amit ezúton is köszönök.

¹¹¹ MTA KIK, Kézirattár, SchH, ltsz.: Ms 2385/106. A kutatásra az Oktatási Minisztérium és az MTA adott megbízást.

¹¹² Ld. Horánszky 1979. i. m. 82. A Ceresola és Prati tanulmányaiért akadémiai prémiumot is kapott. MTA KIK, Kézirattár szerzői katalógusban 191 és 248/VI. o. számokon.

barokk-kori építészetének története címmel.¹¹³ Ez nemcsak óbudai és környéki (Pesthidegkút, Békásmegyér) emlékekkel, de az újlaki plébániatemplommal, a budai ágostonrendi templommal és a Szent Flórián-kápolnával is foglalkozott. Valójában korábbi, sokkal részletesebb kutatásainak mintegy kvintesszenciáját írta meg, mintegy 60 oldalban. Opponensei Révhelyi Elemér (1889–1976) és Zádor Anna voltak, akik rendkívül elismerő bírálatukban inkább egész életművét méltatták, csak kevésbé foglalkoztak a konkrét értekezéssel. A fokozatot 1961-ben nyerte el.¹¹⁴

1962-ben jelent meg a budapesti műemléki topográfia II. kötete, amelynek munkájából ugyancsak kivette részét.¹¹⁵ Ugyanazoknak a templomoknak a történetét írta meg Horler Miklóssal közösen, amelyek a kandidátusi disszertációjában is szerepeltek. 1963-ban akadémiai jutalomban részesült „a Budapest műemlékei c. topográfiai kötetéért, valamint azokért az értékes eredményeiért, amelyekkel nagyban gazdagította a magyar építészettörténeti tudományt”.¹¹⁶ 1965–1968 között négy kötetben jelent meg a *Művészeti Lexikon*, amelybe több szócikket is írt.¹¹⁷

Az 1960-as évek második felében záró kutatása a Thalherr építészcsaládra vonatkozott, levéltári jegyzeteit kiscelli hagyatékában találjuk.¹¹⁸ E témában jelent meg utolsó publikációja 1967-ben.¹¹⁹ Ugyanebben az évben ünnepelte 80. születésnapját is, ebből az alkalomból Péczely Béla (1898–1971) és Szigeti Endre (1904–1974) is köszöntötte.¹²⁰ Budapestre vonatkozó hatalmas gyűjtésének egy részét 1968 elején adta át a BTM-nek, ami a Kiscelli Múzeum gyűjteményébe került.¹²¹ Budapest centenáriumának évében, 85 éves korában, 1973. április 28-án hunyt el tüdőgyulladásában.¹²² A *Magyar*

¹¹³ E tudományos fokozat után járt illetménykiegészítés, ami szerény nyugdíját kiegészíthette.

¹¹⁴ Az értekezés és bírálatának őrzési helyei: MTA KIK, Kézirattár, ltsz.: D-01372.; Budapest Főváros Levéltára, XIV. 35. 18.01-04. Révhelyi opponensi véleménye 1960. november 25-én, Zádor Annáé november 19-én, a jelölt válasza 1961. február 27-én kelt.

¹¹⁵ *Budapest műemlékei*. Szerk. Pogány Frigyes. II. Írta Horler Miklós et al. Budapest, 1962.

¹¹⁶ Horánszky 1979. i. m. 76.; *Magyar Tudomány*, 70. 1963. 367. 15. számon.

¹¹⁷ *Művészeti lexikon*. Főszerk. Zádor Anna, Genthon István. I-IV. Budapest, 1965–1968.

¹¹⁸ A Thalherr építészcsalád oklevéltára. Ld. Horánszky 1979. i. m. 88. BTM KM, ÚVO, SchH, ltsz.: 68.3. alszámokon; A Tallher építész család MOL-ban őrzött tervei. Ltsz.: 69.011.1223, 69.379–69.601. Gy. sz.: 1969/92. Építészeti Múzeum. Erről beszámol: Szerdahelyi Márk: Josef Thalherr ismeretlen terve a madarasi templomhoz. *Ars Hungarica*, 39. 2013. supplementum. *Tanulmányok Kelényi György tiszteletére*. Szerk. Farbaky Péter, Jernyei Kiss János. 67.: 1. jegyzet. A mintegy 800 cédulából álló gyűjtését Schoen a BME Építészettörténeti Tanszékének adta át, majd Sódor Alajos 1980-ban kikölcsönözte Nemes Mártának, aki ezt felhasználta 1985-ben készült egyetemi doktori értekezéséhez. Ld.: Nemes Márta: 250 éve született Tallherr József kamarai építész. *Műemlékvédelem*, 31. 1987. 41.: 1. jegyzet.

¹¹⁹ Schoen Arnold: A Thalherr építész-család eredete. *Műemlékvédelem*, 11. 1967. 93.

¹²⁰ Péczely 1968. i. m.; Sz[igeti] E[ndre]: Schoen Arnold nyolcvan éves. *Új Ember*, 23. 1967. november 12. 2.

¹²¹ A múzeummal 1967. december 23-án kötött szerződés szerint 26.917 darabból álló gyűjteményét 1968. január 18-án adta át Nagy Lajosnak, a szerződésben rögzített vételár 60.000 forint, ami akkor jelentős összeg volt. Átadás-átvételi jegyzőkönyv. Mai őrzési helye: BTM KM, ÚVO, SchH, ltsz.: 68.3. alszámokon.

¹²² Schoen Arnold halálózási bejegyzése az 1973. évi budapesti anyakönyvben, 115, 559. számon. Samodai József: Dr. Schoen Arnold (1887–1973). *Magyar Építőművészet*, 23, 1974, 2. 64. szerint május 11-én,

Építőművészet c. lapban Samodai József emlékezett meg róla.¹²³ Az Óbudai temető 21/1 parcellájában, az N/A szakaszban, a 2. sor 29-es sírban nyugszik feleségével, Csík Terézszel (1896–1974) együtt, a síremlék 2002 óta védett.¹²⁴ Munkásságát dr. Horánszky Nándor ideg- és elmegyógyász feljegyzéseiből fia, Horánszky Nándor tekintette át, bibliográfiáját Schoen kéziratos jegyzéke alapján állította össze.¹²⁵

JELLEME, EMBERI ÉS KUTATÓI KARAKTERE, ÉLETMŰVÉNEK ÉRTÉKELÉSE

Horánszky Nándor szerint német eredetével szemben a besztercebányai gimnázium erősítette meg magyar hazafiságát, ami azonban nem vált sosem nacionalizmussá. Ebben nagy szerepe volt Olgyai (eredeti nevén Matirkó) Bertalannak, középiskolai egyik magyar tanárának.¹²⁶ Németellenes érzelmei a II. világháború éveiben csak erősödtek: későbbi kollégája, Supka Magdolna szerint nevét ekkor olaszosan „szkoen”-nek ejtette.¹²⁷ Ugyancsak Horánszky túlérzékeny emberként jellemzi, ami befelé forduló, introvertált karakterét okozta. Vasszorgalmú levéltári kutatóként még vasárnaponként is a Fővárosi Levéltárban dolgozott, amikor csak a kutatófelügyelő ült bent.¹²⁸ Az 1930-as évek végén a fővárosi emlékek felügyelőjeként, majd a Kiscelli Múzeum igazgatójaként ez a befelé fordulás lázas aktivitásba csapott át: írt, küzdött a fővárosi műemlékekért és műtárgyakért, restaurálásukért, gyűjteményébe kerülésükért. Budapest ostroma idején, mivel lakását szovjet katonák foglalták el, beköltözött alkalmazottai mellé a kiscelli kastélyba, s a háborút követő hetekben a leomlott falak mögött a megsérült műtárgyakat próbálta a fosztogatóktól megvédeni.¹²⁹ A hívő katolikus, konzervatív Schoent a 1940-es évek végének politikai tisztogatása során indoklás nélkül (de nyilván klerikális, polgári volta miatt) nyugdíjazták, ami súlyos lelki/szakmai törést jelenthetett számára, és állandó megélhetési problémákhoz vezetett.¹³⁰ E helyzetből

---

de ez a dátum téves.

¹²³ Uo.

¹²⁴ Ld. a Nemzeti Örökség Intézete honlapján: <https://intezet.nori.gov.hu/national-tombs/budapest/obudai-temeto/schoen-arnold/>

¹²⁵ Horánszky 1979. i. m.

¹²⁶ Ifj. Horánszky Nándor szóbeli közlése. Matirko Bertalan Olgyai Viktor festő bátyja volt, 1896-tól a besztercebányai gimnáziumban tanított. Egy szépségségi népmondáról írt értekezésére (megjelent: *Ethnographia*, 1. 1890. 261–272.) Mikszáth Kálmán támaszkodott Kísértet Lublón c. elbeszélésében. Ld. erről: *Mikszáth Kálmán összes művei. 5. köt. Regények és nagyobb elbeszélések. V. 1892–1894.* Szerk. Bisztray Gyula, Király István. Budapest 1957. 173., 190–200., 280.

¹²⁷ Rostás Péter szóbeli közlése. Supka Magdolna (1914–2005) 1943–1954 között a Kiscelli Múzeumban dolgozott. <https://artportal.hu/lexikon-m-tortenesz/supka-magdolna> (Hernádi Miklós, Wehner Tibor)

¹²⁸ Samodai 1974. i. m.

¹²⁹ 1945. április 3-án a polgármesternek írt kérvénye: BTM Adattár, 11/1945. Tört. Múz. iktatószám. „Polgármester Úr, tisztelettel jelentem, hogy a GPU február 21-én beköltözött lakásomba s onnan engem családotstul száműzött.” Beadványában a múzeum leltározatlan Schmidt-anyagából kér egy wc-csészét, mivel a szovjet katonák egy hónapos tartózkodásuk alatt a lakásában lévő összesítették.

¹³⁰ A 100. jegyzetben idézett, az MTA-hoz intézett kérvénye nyugdíja emeléséről.

4. Schoen Arnold igazgató a Kiscelli Múzeum belső kapuja előtt, 1944 körül. BTM Kiscelli Múzeum Fényképgyűjteménye, ltsz.: F 2001.99. © Budapesti Történeti Múzeum

vészet a kánon része, vált elfogadottá a magyar barokk művészettel való foglalkozás, főleg a Hekler-tanszék neveltjei révén.¹³⁴ Schoen az 1920 körüli években született egy-

Rados Jenő mentette ki, aki a BME Építészettörténeti Tanszékének kutatói közé vonta be, majd bekapcsolódott a készülő budapesti műemléki topográfia munkáiba is. A hivatalos tudományos fokozatok elnyerésétől mindig viszolygott, ahogy a doktori cím, úgy 1960 körül a kandidátusi fokozat megszerzésére is jeles kollégái vették rá. Zádor Anna szerint azzal fenyegetődött, hogy a Szt. Gellért téren a villamossínekre fekszik, hogy ne kelljen a védésre mennie.¹³¹ Szorgalma még az 1960-as években sem lankadt, pedig 1967-ben 80 éves lett. Horánszky az idős Schoent „néha zsörtölődő, tiszteletreméltó aggtudós”-ként jellemezte.¹³² Megmaradt levelei széles körű szakmai kapcsolatrendszerét rajzolják ki, ezekből kiemelkedik az Ybl Ervintől kapott 41 megmaradt dokumentum.¹³³ Nagyon érdekes volt a kézírása: dőlten, és szinte betűnként írt.

Fiatalkorának szerteágazó érdeklődése (a költészettől a népdalgyűjtésig) az 1910-es évek végétől erősen fókuszálódott, s szinte kizárólag (a székesfehérvári és egy-két más kitérőtől eltekintve) Budapest barokk és klaszszicista művészetével foglalkozott. Mint ismeretes, az első világháborút követő időszakban lett a barokk mű-

¹³¹ Zádor Anna szóbeli közlése.

¹³² Horánszky 1979. (3. jegyzetben i. m.) 76.

¹³³ MTA KIK, Kézirattár, SchH, ltsz.: Ms 2391/86-126. Fitz Jenő (1921–2011) történész-régésznek és Richard Marsina (1923–2021) szlovák történésznek írt 7–7 levele maradt fenn. Uo., ltsz.: Ms 2386/343–349., illetve: 369–375.

¹³⁴ Marosi Ernő: Utószó. *A magyar művészettörténet-írás programjai. Válogatás két évszázad írásából.* Szerk. Marosi Ernő. Budapest, 1999. 348.

egy emlékről szóló feldolgozásai után 1930-ra ért el alkotó munkásságának csúcspontjára a Szent Anna- és Városháza monográfiákkal. Komplex kutatási módszerével a tárgyalt épületet mindig szélesebb történeti kontextusba helyezte, és nemcsak az építéstörténetet fogódzóit kutatta fel s rekonstruálta, hanem a mecénások szerepének tisztázása mellett a mestereket is azonosította. Addig ismeretlen életműveket (pl. Bebo Károly) hozott napvilágra, mindezt érett művészettörténeti átfogó tudással és szemlélettel. Zádor Anna 1951-es tudománytörténeti szintézise szerint „*A hazai kismesterek felfedezése, munkásságuk összegyűjtése terén Schoen Arnold ért el kimagasló eredményt. Tanulmányai adatokban a leggazdagabbak, de módszerükben és szemléletükben kifogásolhatók.*” A második mondat vége csak a Rákosi-korszak kötelező ideológiai kifogása, amely csak ebből a nézőpontból aggályos.¹³⁵ A már ismertetett budai műemléki topográfiákban hatalmas helytörténeti-művészettörténeti tudása szerencsére hasznosult. Ugyanakkor elmondható, hogy felfedező képességében kutatói életpályája harmadik szakaszában az időződő Schoen már nem tudott megújulni. Mindezek alapján azonban a pest-budai barokk művészet kutatásában életműve nagyjelentőségű, mind terjedelmében, mind eredményeiben kimagasló.¹³⁶

SCHOEN ARNOLD PÁLYAKÉPE

Schoen Arnold (Kisgaram, 1887. november 17. – Budapest, 1973. április 28.) művészettörténész. Besztercebányai középiskolai tanulmányai után 1907–1911 között járt a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészkarára, a Pasteiner Gyula vezette művészettörténet tanszék előadásait hallgatva. 1921-től a Lantos-antikvárium főszakértőjeként dolgozott, ahol több aukció metszetanyagát is összeállította. A húszas évek második felében intenzív hazai és bécsi, római, zsélyi levéltári kutatásai nyomán írta meg 1930-ban megjelent két kiemelkedő jelentőségű monográfiáját a buda-vízivárosi Szent Anna-templomról és a Központi Városházáról. Ugyanebben az évben az utóbbi épületről adta be Hekler Antal unszolására disszertációját. A doktori titulust Hekler és Gerevich Tibor pozitív véleménye alapján a szigorlatot követően 1931-ben kapta meg. 1938-tól a fővárosi emlékművek felügyelőjévé nevezték ki, e minőségében a fővárosi kegyurasága alá tartozó templomok műtárgyaiért felelt, s hozzá tartoztak a budapesti szoborállítások, emlékművek- és táblák, síremlékek ügyei is. 1941. március 1-én a Székesfővárosi Múzeum részeként funkcionáló Történeti Múzeum újkori osztályigaz-

¹³⁵ H. Zádor Anna: A magyar művészettudomány történetének vázlata 1945-ig. *A Magyar Művészettörténeti Munkaközösség Évkönyve*, 1951. (1952) 36.

¹³⁶ Itt szeretném felsorolni a munkámat segítő kollégák neveit: Kovács Ágnes levéltáros (Premontrei Lvt.); Somogyi Máté levéltáros (ELTE Lvt.); Bordás Attila, Csáki Tamás, Demeter Zsuzsanna, Éder Katalin, Király András (BTM); Krähling János (BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék); Debreczeni-Droppán Béla (MNM Központi Adattár); Agócs Tibor (BFL). Köszönet feleségemnek, Farbakyné Deklava Lillának, valamint Rostás Péternek a korrekciókért és legfőképpen [ifj.] Horánszky Nándornak, aki fontos információkkal szolgált a családjával hosszú ideig baráti kapcsolatban állt Schoen életéről, kéziratomat adataival kiegészítette, tévedéseit korigálta.

gatójává, azaz a Kiscelli Múzeum vezetőjévé nevezték ki. A II. világháború éveiben nagy elánnal szervezte a múzeum működési, szerzeményezési ügyeit, majd az ostrom idején és azt követően igyekezett a romos épületben a múzeum műtárgyait megóvni. A háború utáni három sikeres kiállítása ellenére a Rákosi-rezsim idején 1948 novemberében leváltották, majd 1949. március 1-ével, 62 évesen nyugdíjazták. Rados Jenő révén 1949-től a BME Építészettörténeti tanszékének kutató munkaközösségének tagjaként intenzív kutatómunkát folytathatott, majd részt vett a budapesti műemléki topográfia első két kötetének munkájában. Több évi hallgatás után 1956-tól kezdett újra önállóan publikálni. 1959-ben minden bizonnyal Zádor Anna és Rados Jenő rábeszélésére írta meg *Óbuda és környéke barokk-kori építészetének története* címmel kandidátusi disszertációját, a fokozatot 1961-ben nyerte el. A Thalherr-építészcsaládra vonatkozó utolsó kutatási eredményeit 1967-ben jelentette meg.

SCHOEN ARNOLD BIBLIOGRÁFIÁJA

Horánszky Nándor: Schoen Arnold műveinek időrendi jegyzéke. + Schoen Arnold munkássága. *Ars Hungarica*, 7. 1979. 76–88. (Schoen Arnoldnak [id.] Horánszky Nándornak átadott kéziratos jegyzéke alapján).

SCHOEN ARNOLD FONTOSABB ÍRÁSAI

Francesco Barbieri Sfrisato. Budapest, 1914.; *A Budapest-krisztinavárosi templom*. Budapest, 1916.; *A budavári Szentháromság-szobor emlék*. Budapest, 1918.; Nádasdy sárvári kincsei. *A Műbarát*, 1. 1921. 268–273., 281–285.; Nádasdy Ferenc pottendorfi képtára. *Ars Una*, 1. 1923. 53–58.; *A budapesti Központi Városháza. (Volt Invalidusház, majd Károly-kaszárnya)*. Budapest, 1930. (Budapest Székesfőváros várostörténeti monográfiái, 1.); *A budai Szent Anna-templom*. Budapest, 1930. (Budapest Székesfőváros várostörténeti monográfiái, 2.); *Óbuda múltjából*. Budapest, 1935.; Gróf Zichy Miklós óbuda-kiscelli síremléke. *Magyar Művészet*, 11. 1935. 179–182.; XVIII. századbéli képző- és iparművész jezsuita fráterek. *Történetírás*, 1. 1937. 277–293.; A pesti evangélikus tót plébániatemplom. *Történetírás*, 3. 1939. 31–50.; *A pesti Kálvin téri református templom*. Budapest, 1939.; Budapest székesfőváros kórháza-inak és emberbaráti intézményeinek kápolnái. *Tanulmányok Budapest Múltjából*, 7. 1939. 11–40.; *Jegyzetek a pesti belvárosi plébánia-templomról*. Budapest, 1943. [Klly. *Budai Krónika*, 1943. 26/27. sz.]; Buda építőmestereiről töredékek, vázlatok. I. Kik építették újjá Budát az 1686. évi romokból? 2. A budai építészet mesterei Mária Terézia uralkodásától a Szépítési Bizottság megalakulásáig. 1740–1808. *Művészettörténeti Értesítő*, 6. 1957. 297–302.; Données sur l'activité de l'ingénieur militaire Dumont en Hongrie. *Acta Historiae Artium*, 5. 1958. 407–410.; Hölbling építőmester Budán. *Művészettörténeti Értesítő*, 7. 1958. 141–147.; Ceresola capo maestro budai korszaka. *Művészettörténeti Értesítő*, 8. 1959. 56–60.; Il periodo budense del capomaestro Ceresola. *Acta Historiae Artium*, 6. 1959. 375–382.; *Óbuda és környéke barokk-kori építészetének története*. Kandidátusi értekezés. Kézirat. Budapest, 1959.

MTA KIK, Kézirattár, ltsz.: D-01372.; Prati kamarai építészmérnök Budán. *Művészettörténeti Értesítő*, 9. 1960. 29-35.

SCHOEN ARNOLDRÓL SZÓLÓ MÉLTATÁSOK

Pécely [Péczy!] Béla: Schoen Arnold dr. nyolcvan éves. *Művészet*, 9, 1968. 10. 9-11.; Sz[iget] E[ndre]: Schoen Arnold nyolcvan éves. *Új Ember*, 1967. november 12. 2.; Samodai József: Dr. Schoen Arnold (1887-1973). *Magyar Építőművészet*, 23, 1974, 2. 64.; Csáky Károly: Schoen Arnold népművészetünk kutatója, művészettörténeti író. *Irodalmi Szemle*, 50, 2007, 2. 78-86.; Zádor Anna: „Én különben egy rohadt burzsuj vagyok” - kérdezők: Tímár Árpád, Bardoly István. *Enigma*, 15. 2008. No 57. 103-105. - MÉL III.: 688.; MMA 773-774. (Schwarcz Katalin); UMÉL V.: 1036.; RÚL XVI.: 990.